कक्षा सात को नेपाली पाठ्यपुस्तक (२०७०) मा समाविष्ट रूपक विधाको अध्ययन

शोधकर्ता

हरिमाया रिजाल

क्याम्पस रोल नं. : १४० /२०६८/०६९

परीक्षा क्रमाङ्क : २१४०१३२ (२०७०/२०१४)

त्रि. वि. दर्ता नं ९-२-२०२-२६२-२००८

शैक्षिक वर्ष : २०६८/०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषाशिक्षा

विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्.)द्वितीय वर्षको

नेपा. शि. (५९८) पाठ्यांशको

प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली भाषा शिक्षण विभाग

कोसीहरैंचा, मोरङ

२०७२/२०१६

घोषणा पत्र / प्रतिबद्धता पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषाशिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत **कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७० मा समाविष्ट रूपक विधाको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र अर्को प्रयोजनको लागि कही कतै पेश नगरेको र अनुसन्धान कार्य अत्यन्त मौलिक रहेको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

हरिमाया रिजाल

शोधकर्ता

मिति : २०७२/११/०५

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत **कक्षा सातको नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७० मा समाविष्ट रूपक विधाको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र हरिमाया रिजालले मेरो निर्देशनमा रहि मिहिनेतका साथ तयार पार्नु भएकोले यस शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधकार्य मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

मेघनारायण श्रेष्ठ

शोध निर्देशक

सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस

नेपालीशिक्षा विभाग

कोसीहरैचा, मोरङ

मिति : २०७२/११/०६

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय नेपालीशिक्षाविभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो वर्षको आंशिकआवश्यकता परिपूर्तिका लागि यो शोधपत्रतयार गरिएको हो ।

यस शोधपत्र लेखनको प्रारम्भदेखि आफ्नो व्यस्तताकाबाबजुद यस स्वरूपमाल्याउन अविच्छिन्न रूपमा सल्लाह, सुझाव र कुशलनिर्देशनगर्नुहुने शोधनिर्देशकश्रद्धेय गुरू श्री मेघनारायण श्रेष्ठज्यूलाई हार्दिक कृज्ञाताज्ञापन गर्दछु । यसैगरी शोधप्रस्तावशीर्षक चयन, शोधपत्र लेखनकै दौरानमाआवश्यक सल्लाह, सुझाव र प्रेरणा दिनुहुने नेपालीविभागप्रमुखश्री अमृतप्रसाद आचार्य लगायतविभागका सम्पूर्ण गुरूहरूप्रतिहार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यसैगरी मेरो अध्ययनका हरेक क्षणमा उपयुक्त सल्लाह सुझाव र हौसलापूर्वक निर्देशनदिएर शैक्षिकयात्राको यो तहसम्म पुऱ्याउनु हुने मेरो माइति घरकाआदरणीय बुबाश्री लक्ष्मीप्रसाद रिजाल र आमातिला रिजाल र घरका आदरणीय बुबाश्री हरिप्रसाद गौतम र आमाश्री निमर्लादेवीगौतमप्रति सदा अनुग्राही रहनेछु । त्यसैगरी यस शोधपत्र लेखन कार्यमानिरन्तर रूपमा समय उपलब्ध गराउनु हुने मेरा श्रीमान् सन्तोष गौतम साथै सम्पूर्ण मेरा परिवारजनप्रतिहार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

यस शोधपत्र लेखनको क्रममा हरेक अन्योलग्रस्त परिस्थितिमाआवश्यक सल्लाह, सुझाव र सहयोग पुऱ्याउनुहुने मेरा सम्पूर्ण मित्रहरू लगायतसम्बद्ध महानुभावहरूमाअभार प्रकट गर्दछु । यीशोधपत्रका सकारात्मकपक्षहरू श्रद्धेय गुरूवर्ग र मित्रहरूको सल्लाह, सुझाव र अविच्छिन्न सहयोगकाउपजहुन् ।

अन्त्यमा यस शोध पत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विशेष सहयोग पुऱ्याउने मोर्डन डिजिटल फोटो स्टुडियो तथाकम्युनिकेशन सेन्टर, सुकुनामोरडका प्रोप्राइटर धर्मेन्द्र दुलाललाई पनिधन्यवाददिन चाहान्छु ।

मिति : २०७२/११/०५ हरिमाया रिजाल

शोधसार

शोधशीर्षक:**कक्षा ७ को नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७० मा समाविष्ट रूपक विधाको अध्ययन**

शोद्यार्थी : हरिमाया रिजाल

शोधनिर्देशक : मेघनारायण श्रेष्ठ

विभाग/क्याम्पस : नेपालीभाषा शिक्षण विभाग, सुकुनाबहुमुखीक्याम्पस,मोरङ

पृष्ठसङ्ख्या :

प्रस्तुतशोधपत्र"कक्षा७ को नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७० मा समाविष्ट रूपकविधाको अध्ययन"शीर्षकमा केन्द्रित रहेको छ। स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्) द्वितीयवर्षको नेपा. शि. (५९८) पाठ्यंशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुतशोधपत्रकक्षा सातमा समाविष्ट रूपकविधाको शब्दभण्डार, संरचना र विषयवस्तुकाआधारमाविश्लेषण गर्नु, उद्देश्य अनुरूपताकाआधारमा रूपकविधाको विश्लेषण गर्न, रूपकविधाका पाठहरूको सबल र दुर्बल पक्ष केलाई उपयुक्त सुझावदिनु उद्देश्यमा केन्द्रित रहेको छ।

कक्षा७ को भाषापाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट रूपक पाठका शब्दभण्डार, संरचना र विषयवस्तुको अध्ययन, भाषापाठ्यक्रमले उल्लेख गरेका उद्देश्य अनुरूपताकाआधारबाट यी पाठको विश्लेषण, रूपकविधाका पाठहरूको सबल र दुर्बल पक्षलाई सुझावदिनु यस शोधको क्षेत्र रहेको छ। यस अध्ययनलाई पूर्णतादिनकालागि गुणात्मक ढाँचाको पुस्तकालयीय, पाठ्यपुस्तकतथाविश्लेषण विधिअपनाइएको छ। यस अधययनमाकक्षा७ को नेपाली पाठ्यपुस्तकभित्र समाविष्ट २ वटा रूपक पाठहरू आन्तरिक पर्यटन 'संवाद' र उद्देश्यलाई भन्दा कृषिलाई जोड 'वादविवाद'लाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा छनोट गरिएको छ। यस अधययनको तथ्याङ्क सङ्कलनकालागि पुस्तकालयीयविधिप्रयोग गरिएको छ। कक्षा७ को नेपाली पाठ्यपुस्तक र आधारभूतशिक्षा पाठ्यक्रमलाई यस अध्ययनले प्राथमिक स्रोतको रूपमालिइएको छ। यस भन्दा अघि गरिएको रूपक सम्बन्धीशोध ग्रन्थ, शब्दकोश, आवश्यक पाठ्यपुस्तक, शिक्षकहरूको सल्लाह सुझावहरूलाई सहायक सामग्रीका रूपमालिइएको छ। यस अध्ययनको लागितथ्याङ्क सङ्कलनकार्यमा सम्बन्धितविषयका पाठ्यपुस्तक, शोध ग्रन्थहरूलाई प्रयोजनमाल्याएको छ। पुस्तकालयविधिको प्रयोग गरिने भएकाले पुस्तकालयमाआफै गई आवश्यक सामग्री सङ्कलनगरिएको छ।

कक्षा७ को नेपाली पाठ्यपुस्तक २०७० मा समाविष्ट रूपकविधाको अध्ययनशीर्षकमा केन्द्रित रहीगरिएको यस अध्ययले उक्त पुस्तकालयमा समाविष्ट रूपकको शब्दभण्डार, संरचना, विषयवस्तुको अध्ययन, पाठ्यक्रमकाउद्देश्यका अनुरूतामा रूपक पाठको उपयुक्तताको विश्लेषण, रूपक पाठका सबल र दुर्बल पक्षको विश्लेषण र आवश्यक सुझाव प्रस्तुत गरेको छ। कक्षा७मा समावेश गरिएका २१ वटा पाठ मध्ये चौथो र एघारौ पाठमा रहेका 'आन्तरिक पर्यटन' (संवाद) र 'उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड' (वादविवाद) माक्रमशः ५३४ र ६५९ शब्द सङ्ख्या रहेका छन्। 'आन्तरिक पर्यटन' (संवाद) दुई शब्दले निर्माण भएको छ। यस पाठमा लामा छोटा गरी ९९ वटा वाक्यहरू रहेका छन् र ४-५ वटा वाक्यले बनेका अनुच्छेद ३ वटा रहेका छन्। यस पाठमा ४ वटा देखिलिएर २६ वटा शब्दले निर्माण भएकावाक्यहरू रहेका छन्। 'उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड' (वादविवाद) ४ शब्दलाई 'भन्दा' संयोजक र 'लाई' विभक्तिले जोडेर निर्माण भएको शीर्षक हो। यस पाठमा जम्मा १५१ वटा वाक्यहरू रहेका छन्। यस पाठमा ११ वटावाक्यले निर्माण भएका अनुच्छेद रहेका छन्। ५-१२ वटा सम्मकाशब्दले निर्मित वाक्य रहेको यस पाठको विषयवस्तु कक्षा७ को विद्यार्थीका लागिबोझिलो देखिन्छ। आन्तरिक पर्यटन (संवाद) को विषयवस्तु सरल र सहजभएकाले यो पाठको विषयवस्तु कक्षाको स्तर, विद्यार्थीको रूचि र उनीहरूको मनोवैज्ञानिक पक्षबाट विश्लेषण गर्दा उपयुक्त देखिन्छ। भाषा पाठ्यक्रमले उल्लेख गरेका उद्देश्यप्राप्तिकालागियी पाठ पर्याप्त देखिदैनन्। रूपकले विधाविद्यार्थीहरूमामुख्य रूपमाअभिनयअभिव्यक्तिक्षमताविकास गराउनु पर्ने हो। विद्यार्थीहरूमा सानै देखि अभिनय र अभिव्यक्तिक्षमताको विकासकालागि संवाद र वादविवाद पाठ उपयुक्त र पर्याप्त देखिदैन।

आन्तरिक पर्यटन (संवाद) विद्यार्थीहरूकानिम्तिबोधगम्य रहेको छ तर यस पाठमा आएकाविभिन्न ठाउँका नामहरू मध्ये कक्षा साताकाविद्यार्थीका लागिउच्चारण गर्न तथा लेख्नकालागि कठिन रहेका छन् तीशब्दलाई आउँदाकक्षाका पाठमा समेट्नु पर्ने देखिन्छ। कक्षा ६ मा संवाद र वादविवाद पाठ मात्र राखिएको छ। विद्यार्थीहरूमाभाषिक सीप सँगसँगै अभिनयअभिव्यक्तिक्षमताको विकास गराउनकालागि रूपकविधाकाअन्य नाटक, एकाङ्की जस्ता पाठलाई पनि स्थानदिइनु पर्ने आवश्यक देखिन्छ। कक्षा७मा समाविष्ट रूपकका संवाद र वादविवाद पाठलाई विद्यार्थी केन्द्रितविधिद्वारा शिक्षण गर्नका लागि पाठका सहभागीहरूसँग उनीहरूलाई अध्ययनमाकक्षा७ को पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट रूपकविधाको आवश्यकताको आधारबाट अध्ययनविश्लेषण नगरिएकाले भविष्यमाआउने अनुसन्धानकर्ताले यस शीर्षकमा केन्द्रित रहेर शोधकार्य गर्नु उपयुक्त देखिन्छ।

विषयसूची

	पृष्ठ सङ्ख्या
घोषणापत्र	क
सिफारिस पत्र	ख
स्वीकृतिपत्र	ग
कृतज्ञताज्ञापन	घ
शोधसार	ङ
विषयसूची	छ

परिच्छेदएकः परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याकथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४ अनुसन्धानात्मकप्रश्नहरू	५
१.५ अध्ययनको महत्त्व	५
१.६ अध्ययनको परिसीमा	६

परिच्छेददुई :सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरवलोकन	७
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन	८
२.३ पुनरवलोकनको उपादेयता	१२
२.४ सैद्धान्तिक /अवधारणात्मक ढाँचा	१३

परिच्छेदतीन : अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि	१४
३.२ जनसङ्ख्या, नमुना र नमुना छनोट रणनीति	१४
३.३ अध्ययनको क्षेत्र	१४
३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन र तरिका	१५
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनप्रक्रिया	१५
३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण	१५

परिच्छेदचार :नतिजाको व्याख्याएवम् विश्लेषण

४.१ शब्दभण्डार, संरचना र विषयवस्तुकाआधारमाकक्षा सातको रूपकविधाको अध्ययन १६

४.१.१ शब्दभण्डारको परिचय १६

४.१.२ 'आन्तरिक पर्यटन' संवादमाप्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन १७

४.१.२.१ वर्गका आधारमा शब्दभण्डार १७

४.१.२.२ बनोटका आधारमा शब्दभण्डार २१

४.१.२.३ स्रोतकाआधारमा शब्दभण्डार २१

४.१.३. उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड (वादविवाद) को शब्दभण्डारको अध्ययन २२

४.१.३.१ वर्गका आधारमा शब्दभण्डार २२

४.१.३.२ बनोटका आधारमा शब्दभण्डार २३

४.१.३.३ स्रोतकाआधारमा शब्दभण्डार २३

४.१.४ रूपकविधाको संरचनागतअध्ययन २४

४.१.४.१ 'आन्तरिक पर्यटन' (संवाद) को संरचनागतअध्ययन २५

४.१.४.२ 'उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड' (वादविवाद) को संरचनागतअध्ययन २५

४.१.५ रूपकविधाको विषयवस्तुकाआधारमाविश्लेषण २६

४.१.५.१ 'आन्तरिक पर्यटन' (संवाद) को विषयवस्तुको विश्लेषण २६

४.१.५.२ 'उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड' (वादविवाद) को विषयवस्तुको विश्लेषण २७

४.२.पाठ्यक्रमका उद्देश्य अनुरूपताकाआधारमाकक्षा७ को भाषा पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट रूपकविधाको विश्लेषण २८

४.२.१ पाठ्याक्रमको उद्देश्य २८

४.३. रूपकपाठका सबल र दुर्बल पक्षको विश्लेषण ३३

४.३.१ 'आन्तरिक पर्यटन' (संवाद) का सबल पक्ष ३३

४.३.२ दुर्बल पक्ष ३३

४.३.३ 'उद्योगलाई भन्दा कृषिलाई जोड' (वादविवाद) को सबल पक्ष ३४

४.३.४ दुर्बल पक्ष ३४

४.४ सुझावहरू ३४

४.५ प्राप्तितथा सारांश ३५

४.५.१ प्राप्ति ३५

४.५.२ सारांश ३६

परिच्छेदपाँच : निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष ३९

५.२ सुझावहरू ४१

५.२.१ नीतिगततहकालागि सुझाव ४१

५.२.२ अभ्यास तहकालागि सुझाव ४१

५.२.३ अनुसन्धानतहकालागि सुझाव ४२

सन्दर्भसामग्री सूची